

Posudek - Disertační práce
Ženy v ICT profesích a ICT oboru v České republice
Mgr. Markéta Kristová

Autorka se ve své disertační práci zabývá problematikou postavení žen v profesích spjatých s informačními a komunikačními technologiemi a přístupem žen do tohoto oboru. Ve své práci aplikuje generový pohled na danou problematiku a zaměřuje se zejména na hledání vysvětlení, proč je podíl žen v tomto oboru v České republice v současné době tak nízký. Spojuje teoretický, historický a empirický pohled na danou problematiku: nejprve představuje jednotlivé teoretické pohledy na téma žen v ICT a existující vysvětlení jejich nízkého podílu, poté teoreticky analyzuje faktory, které ovlivňují či mohou ovlivňovat nízký podíl žen v tomto oboru, a nakonec představuje svou vlastní empirickou sondu, zaměřenou na české ženy pracující v ICT profesích a společnostech v ČR.

V úvodu autorka dobře ukazuje, proč by mělo být nízké zastoupení žen v ICT v ČR vnímáno jako problém: na jedné straně se jedná o problém ve spojení s otázkou rovných příležitostí, a na druhé straně se jedná o problém ekonomický. Je skoro s podivem, že toto téma zatím vůbec nebylo v ČR problematizováno. Jako ne úplně šťastné se mi jeví zdůvodnění, proč zvolila při svém bádání koncept genderu oproti konceptu biologickému: „protože umožňuje hledání příčin a navrhování řešení“. Takovéto zdůvodnění je nedostatečné; bylo by vhodné zdůraznit hlavně mezikulturní diverzitu v této oblasti, o které se autorka přitom zmiňuje na jiných místech (podrobněji na str. 46). Jinak ale v první kapitole poskytuje výborný úvod do problematiky informační společnosti, úvod fundovaný a zároveň dostatečně konkrétní. Jako významný se mi jeví zejména poukaz na sociální aspekt informační společnosti, tzv. „digital divide“, který je klíčem k novému sociálnímu rozdělení (které, jak vidíme dále, má mimo jiné odlišné znaménko pro muže a pro ženy). Dále se autorka věnuje podrobnému popisu přístupu a politik Evropské Unie k tomuto problému, bohužel ale nijak neproblematizuje reálný dopad těchto ustanovení. Tuto otázku by bylo dobré rozvést. Poté popisuje stanovisko firem k nedostatečné účasti žen v ICT oborech. Ten je charakteristický hlavně ekonomickými argumenty (různorodost týmů, plýtvání talenty, diverzita produktů pro různé uživatele). Zde by autorka měla podle mého názoru opět tento postoj více problematizovat, dát jej do souvislosti s argumentem rovných příležitostí. Zjednodušeně řečeno, pokud firmy chtějí zaměstnávat ženy, jelikož je to ekonomicky výhodné, co se stane, pokud usoudí, že to již ekonomicky výhodné není? Momentálně směřují oba argumenty k témuž cíli, ale je třeba zdůraznit, že se jedná o dva naprosto paradigmaticky odlišné momenty. Jejich spojení se za jiných okolností může ukázat jako riskantní – ačkoli k jejich spojování dochází účelově i v jiných oblastech.

Ve druhé kapitole se autorka věnuje teoretickému zkoumání tématu žen v ICT a stručně představuje jednotlivé přístupy. Liberálně feministický přístup přitom není podle mého názoru úplně jasně vymezen, zasloužil by si více kritické pozornosti zejména vzhledem k tomu, že je, jak autorka zmiňuje, politicky akceptovaný a využíváný v různých kampaních za zvýšení počtu žen v ICT. Celkově si myslím, že představení teoretických přístupů je velmi zajímavé a v současném českém prostředí přínosné, ale mělo by být propracovanější a mohlo by být více problematizováno. To se týká např. přístupu R. Braidotti: jak a proč jsou podle této autorky generové stereotypy v kyberprostoru reprodukovány?

Třetí kapitola popisuje faktory vysvětlující nízký podíl žen v ICT. V úvodu autorka předestírá situaci v České republice, ale nezabývá se tím, proč došlo v posledních desetiletích k tak významnému snížení. Zajímalo by mne, zda ji její výzkum dovedl alespoň k nějakým

hypotetickým zdůvodněním tohoto vývoje. V této části dále autorka přináší velmi zajímavý exkurz do historie ICT ve světě a v ČR, na kterém ukazuje, jakými způsoby byly a jsou informační a komunikační technologie spojovány s muži. Pak přechází k vysvětlování vlivu socializace a výchovy na odlišné preference a vzdělávací a kariérní dráhy žen a mužů. Bylo by vhodné tyto dvě perspektivy propojit: jak se historické spojení mužů s technikou promítá do genderových stereotypů? Genderově stereotypní socializace vysvětluje reprodukci situace nízkého podílu žen v ICT, nikoli její vznik. Nevíme ale, proč již na počátku byly ženy v tomto oboru marginalizovány. Může to být tím, že tato oblast byla již v počátku vnímaná jako perspektivně centrální a jako zdroj moci, jak uvádí autorka v citaci U. Becka na str. 113?

Dále autorka popisuje snahy ICT firem a FIT VUT v Brně o zvýšení zájmu žen o informační obory. Ty jsou paradoxně podbarveny podobnými stereotypy, které na druhé straně přístupu žen do těchto oborů brání: „Ženy při řešení problémů projevují jiný přístup...“ (str. 61), „Jsou většinou pečlivé, zodpovědné, spolehlivé. Mají lepší smysl pro řád i pro jazykový cit a pro komunikaci...“ (str. 62). Je otázka, zda tento přístup dále neuzavírá ženy do pozic týmových koordinátorek, manažerek či komunikace se zákazníky apod. a neodvádí je od přímé technické práce. To by bylo třeba více problematizovat, nikoli jen výčtově uvést.

Následující část věnovaná vlivu výchovy a školy je velmi zajímavá a přínosná, i když metodologicky ne příliš ukotvená. Představená zjištění jsou dle mého názoru naprosto alarmující.

Mimochodem by mne zajímalo, jak autorka vysvětluje nesoulad mezi veřejnou představou o práci v ICT a realitou ve zmiňovaných podnicích (str. 86-87).

Ve čtvrté kapitole autorka představuje svou vlastní výzkumnou sondu, kterou provedla mezi ženami pracujícími v ICT oboru a profesích v České republice. Metodologie studie se zdá být vhodně zvolena. Kombinace rozhovoru a otevřeného dotazníku může být přínosná, jen je škoda, že autorka nesebrala dotazníků více, vzhledem k tomu, že tato technika by to jistě umožňovala. Také lze polemizovat o tom, nakolik jsou údaje z rozhovorů a z dotazníků srovnatelné.

Jedná se skutečně jen o sondu, ne o kvalitativní výzkum v pravém smyslu slova. Autorka se omezuje na popis výpovědí respondentek a na popis situace z nich vyplývající. Zbytečně často používá informace kvantitativního rázu (počet a podíl respondentek mající určitou zkušenost apod.). občas se jedná o smysluplnou informaci, spíše ale dochází k vytváření iluze kvantitativního výzkumu. Místo toho by bylo vhodné směřovat více do hloubky, hledat možné vysvětlení, problematizovat výpovědi respondentek; ukázat, jak konstruují vlastní identitu ženy pracující v ICT v rámci obvyklých duálních kategorií a opozic (např. charakteristika sama sebe jako ne-ženské, jako „divné holčičky“ (str. 107)).

Obecně by autorka měla více zdůraznit omezení výzkumu, které vyplývá z toho, že respondentky jsou vesměs ženy, které v daném oboru uspěly. Není přitom jasně ukázáno, proč uspěly právě tyto ženy – z náznaků je možné interpretovat, že u některých je tomu tak proto, že své mužské kolegy ve svých schopnostech převyšují, nenechaly se odradit nepříjemnými zkušenostmi či měly v dětství specifické podmínky. Domnívám se, že specifikem vybraného vzorku je i to, že se často jedná o ženy pracující ve velkých nadnárodních společnostech. Výzkum „Sexualizovaná realita pracovních vztahů“ provedený v oddělení Gender a sociologie SOÚ AV ČR přitom ukázal, že tyto podniky jsou charakteristické atmosférou zdůrazňující rovné zacházení se všemi zaměstnanci a tvrdě penalizující náznaky sexuálního obtěžování (na rozdíl od menších českých podniků a od velkých českých podniků existujících již před r. 1989).

Zajímavé jsou ale i ženy, které „neuspěly“. Respondentky například relativně často zmiňují počáteční nedůvěru kolegů a zejména klientů, se kterou se setkávaly. V perspektivě jejich další kariéry se jim tyto zkušenosti zdají nedůležité a dotázané ženy je jako nedůležité

konstruují. Je ale možné, že ty, které „neuspěly“, to primárně vnímaly jako důležité a tyto zážitky je od práce v ICT odradily. K tomu by ukazovala např. citace na str. 109: „Ne každá má ctižádost...“

K zajímavým zjištěním výzkumu patří zejména poznatek, že „úspěšné“ ženy byly často vedeny k zájmu o techniku svými rodiči; to potvrzuje teze o zásadní úloze socializace.

Celkově konstatuji, že teoretická část práce je propracovanější než část empirická, která je skutečně pouze sondou mapující základní skutečnosti a zkušenosti, se kterými se ženy v ICT v České republice setkávají. Celkově práce poskytuje dobrý úvod do této zatím v ČR neprozkoumané problematiky, dobře shrnuje dosavadní poznatky a pracuje s dostupnými zdroji. Zároveň poskytuje základní orientaci v dané sociální problematice v ČR, přičemž zjištění mohou být dále využita jak v dalším výzkumu, tak při formulaci možných řešení nepříznivé situace. Práci proto doporučuji k obhajobě pro udělení titulu Ph.D.

Mgr. Radka Dudová, Ph.D.
Gender a sociologie
SOÚ AV ČR, v.v.i.